

FEJÉRDY ANDRÁS

Róma és Bécs között

Rudnay Sándor esztergomi érsek stratégiája az 1822. évi magyar nemzeti zsinat sikere érdekében*

A magyar főpapság tervei a 19. század első évtizedeiben a nemzeti zsinat intézményének felelevenítésére, egy magyar nemzeti zsinat¹ összehívására egyformán aggodalmat keltettek Rómában és Bécsben. A Szentszék a nemzeti zsinatban a magyar egyház gallikán vagy febronianista szellemű, Rómától független nemzeti egyház létrehozását célzó törekvéseit sejtette, amely egyúttal teret enged a jozefinista világi hatalom beavatkozásának. Éppen ehhez hasonló esetek elkerülése végett tartott Róma igényt arra, hogy bármely helyi zsinat dekrétumainak érvénybe lépéséhez jóváhagyásra fel kell terjeszteni azokat a Szentszékhez.² A másik oldalon a bécsi udvar a katolikus uralkodót megillető *ius circa sacrá*ra hivatkozással ragaszkodott a zsinat feletti

* A tanulmány az OTKA NK 83799 sz. kutatási programja keretében készült.

1 A zsinat főbb szakirodalmi: *Csernoch János*: Nemzeti zsinat. Magyar Sion 9./23. (1895) 881–913.; *Pál Mátyás*: A pozsonyi nemzeti zsinat 1822-ben. Religio 51. (1912) 30–33. sz. 470–471., 488–490., 503–505., 520–521.; *Meszlényi Antal*: A jozefinizmus kora Magyarországon (1786–1846). Stephaneum, Bp., 1934.; *Villányi Győző*: A magyar papság vallásreformjajavaslatai a pozsonyi nemzeti zsinaton (1822). Különös tekintettel Győregyházmegyére. Győregyházmegyei Alap, Győr, 1938.; *Ritsmann Pál*: Az 1822. évi nemzeti zsinat és a kormányhatóságok. A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve 10. (1940) 150–186.; *Gabriel Adriányi*: Ein Exegetenstreit an der Theologischen Fakultät der Universität zu Budapest 1806–1820. In: Stimuli. Exegese und ihre Hermeneutik in Antike und Christentum. Festschrift für Ernst Dassmann. Hrsg. Georg Schöllgen-Clemens Scholten. Aschendorf, Münster, 1996. (Jahrbuch für Antike und Christentum. Ergänzungsbd. 23.) 596–601.; *Uő*: Die letzte ungarische Nationalsynode von 1822 und die Protestanten. Annuario Historiae Conciliorum 42. (2010) 1. sz. 103–118.; *Fejérdy András*: Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat és az apostoli szentszék. In: Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században. Szerk. Balogh Margit–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Pécsi Egyháztörténeti Intézet–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontja, Bp.–Pécs, 2014. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 10.) 219–235.

2 A helyi zsinatokra vonatkozó szabályokat XIV. Benedek pápa foglalta össze: Sanctissimi Domini Nostri Benedicti Papae XIV. De Synodo Dioecesana libri tredecim. Joannes Generosus Salomon, Romae, 1755. Ennek alapján figyelmeztette Paolo Leardi bécsi nuncius Rudnayt arra, hogy köteles a zsinat határozatait jóváhagyásra Rómába küldeni. Paolo Leardi bécsi nuncius 674. sz. jelentése, 1821. december 31. Archivio Segreto Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, vol. 247. 191v. A zsinati határozatok bemutatásának követelményét szintén hangsúlyozta Pietro Caprano a magyar nemzeti zsinatról készített szakvéleményében: Sentimento sugli affari contenuti nel Dispaccio riservato di Monsig. Nunzio di Vienna in data del 27 Aprile decorso (1822). Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico. Archivio della Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari Periodo I, Austria 1822, posizione 40. fascicolo 9. 3r–37r.

ellenőrzéshez és minden, az egyház szabadságát célzó vagy Róma-hűségét igazoló lépést az uralkodó jogainak csorbításaként, külső hatalom belügyekbe való beavatkozásaként tekintett.³

A nemzeti zsinat megtartása, valamint a születendő határozatok életbe léptetése érdekében tehát a magyar egyházi vezetésnek egyszerre tekintettel kellett lennie Róma és Bécs igényeire és elvárásaira. A Szentszék és a bécsi udvar álláspontja három főbb kérdésben ütközött: 1. Lehet-e beleszólása az államnak a zsinat összehívásába és a tárgyalandó pontok meghatározásába? 2. Van-e joga a magyar királynak a zsinat lefolyását személyesen vagy küldöttek útján ellenőrizni? 3. Kinek az illetékessége a zsinat határozatait jóváhagyni? Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy röviden vázoljuk, milyen stratégiát követett „*duas inter summas potestates, Sedis quippe Apostolicae, et Summi Terrae Principis*”⁴ a magyar egyházi vezetés – különösképpen Rudnay Sándor prímás – annak érdekében, hogy biztosítsa a zsinat szabadságát és sikerét anélkül, hogy akár Rómával, akár Béccsel összetűzésbe került volna.

A zsinat összehívása és napirendjének meghatározása

Rudnay Sándor hercegprímás és az egész magyar egyházi vezetés egyértelműen a magyar prímásnak tulajdonította a nemzeti zsinat összehívásának, és a zsinaton tárgyalandó témák meghatározásának jogát. Éppen ezért, amikor Somogyi Lipót szombathelyi püspök 1818. november 7-én kelt beadványa nyomán, I. Ferenc utasítására Fischer István egri érsek, Kurbély György veszprémi és Vurum József székesfehérvári püspökök a magyar egyházban tapasztalható erkölcsi romlás okainak feltárásáról és a helyzet orvoslásáról tanácskoztak, azért nem javasolták azonnal a nemzeti zsinat összehívását, csupán a püspökök közös tanácskozó gyűlésének (*comune omnium Episcoporum simul congregandorum*

3 A király vallás körüli jogairól ld.: *Gyetzai Péter*: A vallás körüli felségjogok (jura circa sacra) a magyar közjogásznál és kánonistáknál. Élet, Bp., 1938. (Dolgozatok a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem kánonjogi szemináriumából 4.). A jozefinista álláspontot tömören összefoglalja az Udvari Kancellária 1820. augusztus 25-i votuma. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL-OL), A 39 Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztraturája, Acta Generalia 10019/1820: „a nullo jam nunc in dubium vocetur thesis illa e supremi imperii civilis indole deducta etiam Catholicis terrae Principibus ius circa sacra competere; hoc vero duabus partibus constare censeant iuris consulti: advocatia quippe Ecclesiastica, qua tuitione religionis, iuriumque Ecclesiae continentur, et inspectione saeculari, per quem cavetur: nequid specie religionis civitate donatae detrimenti capiat civilis Respublica. Fidelissimum hoc dicasterium demisse arbitrando, Synodi per Primatem Regni proposita celebrationem benigne admitti posse, sollicita una de eo, quam in hoc conventu partem supremum civile imperium virtute praedesignati iuris sumeret.”

4 Rudnay Sándor esztergomi érsek levele I. Ferenc királyhoz. Esztergom, 1822. november 3. MNL-OL A 39 6021/1824.

consultatio)⁵ megtartását, mert az esztergomi szék éppen betöltetlen volt.⁶ Fischer István egri érsek a nemzeti zsinat kívánalmát csak Rudnay kinevezését követően fogalmazta meg *expressis verbis*.⁷ Rudnay jogászai ugyancsak megerősítették, hogy a nemzeti zsinat összehívásának joga a primást illeti,⁸ így a primás saját jogkörében hívta össze a zsinatot.⁹

A jozefinista egyházpolitika keretei között a magyar egyházi vezetés ugyanakkor tisztában volt azzal is, hogy a primás nemzeti zsinat összehívására vonatkozó jogát kizárólag az uralkodó beleegyezése esetén érvényesítheti. Az új primás, Rudnay tehát, azt követően, hogy püspöktársai, illetve az udvar útján megismerte és helyeselte a nemzeti zsinat összehívására vonatkozó terveket, már 1819. november 4-én arra kérte I. Ferencet: hatalmazza fel őt, hogy Esztergomban saját elnöklete alatt nemzeti zsinatot tartson. A levélben Rudnay egyúttal megjelölte azt az 5 pontot is, amelyet a zsinatnak szerinte meg kell tárgyalnia.¹⁰

A zsinat összehívásának jogához szorosan kapcsolódott a tárgykörök meghatározásának joga is, amely egyértelműen a primást illette meg. Jóllehet a bécsi udvar a primásnak ezt a jogát nem kérdőjelezte meg, a jozefinista egyházpolitikai szemlélet szerint az uralkodó felügyeleti joga részének tekintették, hogy beleszólhasson a tárgyalandó témák meghatározásába. Az udvar óvatosságát jelzi ugyanakkor, hogy az eredeti 5 ponton felül javasolt további témákra vonatkozóan I. Ferenc kikérte a primás előzetes véleményét, mert Bécs nem kívánt olyan témákat előterjeszteni, amelyek megvitatása összetűzéshez vezethetett volna a Szentszékkal.¹¹ Az uralkodó így végül további három pontot javasolt a zsinat tárgyalandó témái közé: 1. a vallásalapot mentesítsék az alapítványi misék kifizetésének terhétől; 2. célszerűbb formában alakítsák át az egyházi bíróságok működését mind a különböző fokok bíráit, mind a perrendtartást, különösképpen pedig a házassági pereket illetően; 3. biztosítsák a bécsi papnevelő intézet anyagi alapjait. Jóllehet Rómában mind a zsinat megtartásának királyi engedélyhez kötését, mind a zsinat témáiba való beleszólást veszélyes

5 Fischer István egri érsek, Vurum József székesfehérvári és Kurbély György veszprémi püspökök levele Koháry Ferenc alkancellárhoz. Székesfehérvár, 1819. július 22. Esztergomi Primási Levéltár (= EPL), Acta Rudnayana, Publico-ecclesiastica, Synodi Nationalis Hungaricae acta (= Nr. 70.) 4.

6 Vö. *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 153–155. Somogyi Lipót beadványát közli: *Géfin Gyula*: A Szombathelyi Egyházmegye története. I. Szily József, Herzan Ferenc gróf bíboros, Somogyi Lipót és Böhle András püspökök élete és működése. Szombathely, 1929. 419–422. *Meszlényi A.*: i. m. (1. jz.) 250–251. tévesen Kopácsy Sándor székesfehérvári püspökről beszél, jóllehet ekkor még Vurum József állt a székesfehérvári egyházmegye élén.

7 Fischer István egri érsek levele Rudnay Sándor esztergomi érsekhez. Karlsbad, 1819. augusztus 14. EPL Nr. 70/2. „In hac communi causa nihil profecto Synodi Nationalis celebratione ad exemplum Patrum nostrorum magis expetendum esse, existimasset, si jam tunc faustissimae Celsitudinis Vestrae in Regni Primatem nominationis fama ad nos pertigisset.”

8 Vö. *Bélik József*: *Dissertatio de Iuribus Primatum in Metropolitanos, eorumque Suffraganeos* (1822) és a kapcsolódó dokumentumokkal. EPL Nr. 70/6.

9 A zsinatot meghirdető, 1822. június 1-jén kelt dokumentumot közli: *Török János*: Magyarország primása. Közjogi és történeti vázolat. Laufer–Stolf, Pest, 1859. 233–235.

10 Rudnay Sándor esztergomi érsek levele I. Ferenc királynak. MNL-OL A 39 8328/1820.

11 Vö. *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 166.

állami behatásnak tartották,¹² Rudnay 1820. november 23-i levelének tanúsága szerint a magyar egyház a zsinat napirendjének kiegészítését sem tekintette illetéktelen beavatkozásnak: a prímás a javaslatokat az uralkodónak a zsinat és az egyház iránti törődéseként értékelte, és örömmel üdvözölte. Sőt egyúttal arról is biztosította a királyt, hogy minden esetleges további témajavaslat megvitatását szintén kötelességüknek fogják tartani a magyar püspökök.¹³

Míg a magyar egyházi vezetés természetesnek tartotta, hogy a zsinat megtartásához szüksége van a bécsi udvar engedélyére, Rómával szemben – a történelmi előzmények ismeretében – hasonló lépést nem tartottak indokoltnak. A Forgách Ferenc esztergomi érsek által 1611-ben tartott tartományi zsinat példája nyomán csupán a pápa előzetes tájékoztatását tekintették fontosnak a zsinat összehívásáról. Jóllehet az elaborátum, amely a zsinatot bejelentő és áldást kérő levél küldésére javaslatot tett, nem tartotta valószínűnek, hogy Bécs megakadályozza a dokumentum kézbesítését,¹⁴ a valóságban a levelet nem továbbították, így Róma nemzeti zsinatot illető aggodalmai még jogosabbnak tűntek.¹⁵

Királyi biztosok küldése a zsinatra

Amilyen megengedő volt a magyar egyházi vezetés a zsinat összehívásának engedélyezését, vagy éppen a zsinat napirendi pontjába történő állami beleszólást illetően, olyan határozottsággal lépett fel, hogy megakadályozza királyi biztosok kiküldését. A magyar kancellária ugyanis 1819. november 26-i előterjesztésében nem csupán a zsinat összehívásának engedélyezését javasolta a királynak, hanem egyúttal arra is felhívta a figyelmét, hogy jogában áll akár személyesen, akár királyi biztosok útján felügyelni a zsinat munkáját.¹⁶ A felvetés nyomán kibontakozó jogelméleti és jogtörténeti vita konkrét tétje a magyar nemzeti zsinat esetében a prímás zsinattal kapcsolatos jogainak védelmezésén túl a zsinat belső szabadságának megőrzése, a közvetlen állami befolyásolás lehetőségének kiküszöbölése volt.

Az udvar a királyi jogigény elvi alapját egyrészt a jozefinista egyházpolitika által az uralkodónak tulajdonított *jura circa sacra*ban, másrészt a II. Szilveszter pápától Szent Istvánnak és utódainak adott különleges apostoli legátusi rangból fakadó speciális jogokban látta, miszerint az apostoli király a pápa helyett és nevé-

12 Vö. *Fejérdy A.*: i. m. (1. jz.) 220–226.

13 Rudnay Sándor esztergomi érsek levele I. Ferenchez. Esztergom, 1820. november 23. EPL Nr. 70/13. Összefoglalja: *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 165–166.

14 Vö. Pro Sacra Synodo Nationali Hungarica c. elaborátum. (1820. december 8.) EPL Nr. 70/43.: „Audeo denique confidere in penitus perspecta personali nostri Augustissimi Domini erga Suam Sanctitatem Pium Papam VII veneratione, ut non difficulter communicationem ejusmodi admittat, imo eadem etiam delectetur, eamque promoveat, utpote politicis Statuum Suorum relationibus minime adversam, minimeque formidolosam aut suspectam.”

15 Vö. *Fejérdy A.*: i. m. (1. jz.) 226.

16 Koháry Ferenc alkancellár javaslata I. Ferencknek. Bécs, 1819. november 26. MNL-OL A 39 8328/1820.

ben intézheti (*disponere atque ordinare*) az uralma alá tartozó egyház ügyeit.¹⁷ Az események alapján ugyanakkor arra következtethetünk, hogy Bécs maga sem tartotta elegendőnek a jozefinista egyházpolitika alapelveire történő hivatkozást, és ugyancsak tudatában volt annak, hogy az apostoli legátusi rangból levezethető privilégiumok köre vitatható. Álláspontját ezért jogtörténeti érvekkel kívánta erősíteni, de a kancellária által elvégzett levéltári kutatás is azt erősítette meg, hogy a magyar történelemben nem volt arra példa, hogy királyi biztos szerepelt volna a zsinaton.¹⁸

Rudnay, miután értesült a királyi biztosok küldésének tervéről,¹⁹ kidolgoztatta a királyok zsinathoz kapcsolódó jogainak kérdésével kapcsolatos egyházi álláspontot. Ennek keretében összeállítást készítettek az egyházi hatalom világi hatalomtól való függetlenségének igazolására, Péterffy történeti munkája alapján rámutattak, hogy a magyar zsinatok történetében nem volt példa királyi biztosok jelenlétére, és különböző logikai érveket is felsorakoztattak: mindenekelőtt, hogy a több évszázados hagyomány – minden bizonnyal a protestáns zsinatok feletti királyi felügyelet létező gyakorlatára alapozott – megtörése a király katolikusok iránti bizalmatlanságának jele volna. A biztosok jelenléte továbbá korlátozná a zsinati vita szabadságát, és így veszélybe sodorná a tanácskozás eredményességét. Végül pedig a magyar klérus uralkodóhűsége sem teszi szükségessé az ilyen fokú ellenőrzést.²⁰

Rudnaynak a királyi biztosok jelenlétét ellenző levele végül egyáltalán nem kérdőjelezte meg a biztosok kiküldésének királyi jogát, hanem a szembeállítható történeti, illetve az ezeken nyugvó logikai érvekre helyezte a hangsúlyt. A levélből nem maradtak ki teljességgel az egyház szabadságát hangoztató érvek sem, de a primás ezek élet jelentősen tompította.²¹ Kitért ugyan a két hatalom egymástól való függetlenségére, amelynek megsértése oly sok bajt okozott a múltban, de hangsúlyozta, hogy a zsinat szabadságának igénye semmiképpen sem fenyegeti a világi hatalmat, miképpen VII. Gergely vagy IV. Ince pápák idejében, hiszen már Róma is elfogadja a világi hatalom méltóságát. Azzal pedig, hogy ígéretet tett a zsinat határozatainak király elé terjesztésére (megtekintés: *conspectus*), végső soron elfogadta a jozefinista egyházpolitika játékszabályait. A király végül 1820. október 24-én hozta meg a végső döntést, amelyben hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti

17 *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 162. A Szilveszter-bulla passzusait idézi: *Sentimento sugli affari* (2. jz.) 12r. Vö. még: *Villányi Gy.*: i. m. (1. jz.) 10. A Szilveszter-bulláról ld. *Döry Ferenc*: Szilveszter-bulla. In: *Magyar Katolikus Lexikon*. XIII. Szent István Társulat, Bp., 2008. 292.

18 Kimutatás a magyar udvari kancellária számára. Bécs, 1820. augusztus 3. MNL-OL A 39 9221/1820.

19 Koháry Ferenc kancellár levele Rudnay Sándor esztergomi érsekhez. Bécs, 1820. július 14. MNL-OL A 39 8328/1820.

20 Vö. Idézetek egyházi hatalom világi hatalomtól való függetlenségére. (S. d.) EPL Nr. 70/7.; Negatív állásfoglalás uralkodói megbízottak zsinaton való részvételéről. Esztergom, 1820. augusztus 14. EPL Nr. 70/8. és *Animadversiones contra commissarii regii in Synodo nationali praesentiam*. (S. d.) EPL Nr. 70/9.

21 Rudnay Sándor esztergomi érsek I. Ferenchez. Esztergom, 1820. augusztus 9. MNL-OL A 39 10019/1820. Fogalmazvánnyal és Lorenz államtanácsosnak írt levél fogalmazványával együtt: EPL Nr. 70/11.

zsinatot királyi biztosok nélkül tartásuk meg, azzal a kitételrel, hogy a zsinat eredményeit közzétételük előtt be kell nyújtani királyi jóváhagyásra.²² A vita tehát olyan kompromisszumos megoldással ért véget, amely látszólag az egyházi álláspont győzelmét jelentette, hiszen sikerült biztosítani a zsinat belső szabadságát.²³

Az 1822. szeptember 8. és október 16. között Rudnay elnökletével megtartott nemzeti zsinaton végül 82 zsinati atya vett részt: az elnöklő esztergomi érseken kívül jelen volt Klobusiczky Péter kalocsai érsek, Cseh István kassai, Eszterházy László rozsnyói, Király József pécsi, Kopátsy József szombathelyi, Raffay Imre diakovári és Vurum József nagyváradai püspök, valamint Pótsy Elek munkácsi, Stanich Konstantin kőrösi és Vukán Sámuel nagyváradai görög katolikus püspök, a címzetes és felszentelt püspökök, az üresedésben lévő püspökségek káptalani helynökei, a távol maradt püspökök helyettesei, a káptalanok küldöttei, a szerzetesrendek apátjai és tartományfőnökei, továbbá a pesti egyetem és a püspöki líceumok meghívott tanárai.²⁴ A résztvevők a zsinat napirendjén szereplő nyolc pontot előbb – az egyházmegyei zsinatok eredményeit alapul véve – bizottságokban tárgyalták meg, majd miután a bizottságok írásos előterjesztését plenáris gyűléseken megvitaták, a határozatokat nyilvános üléseken hirdették ki ünnepélyesen.²⁵

A nemzeti zsinat központi témájával, azaz a vallási és erkölcsi élet helyreállításával kapcsolatban készült határozat előbb számba vette a romlás legfőbb okait, majd ezek alapján fogalmazta meg a püspökökre, papságra, a hívekre és külön a tanulóifjúságra vonatkozó tennivalókat: az erkölcsi hanyatlást lényegében a felvilágosodás eszköztárát gyógymóddul használva, oktatással, ismeretközléssel és külső szabályok felállításával látta megállíthatónak. Az új magyar nyelvű bibliafordítás kiadása ügyében az a határozat született, hogy a Káldi-fordítást kell újra kinyomtatni.²⁶ A pesti egyetem tanárai közötti teológiai vita megoldása a zsinat idejére Tumpacher halálával tárgyalanná vált, így a zsinat úgy határozott, hogy az

22 *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 164–165. A királyi engedélyt Koháry Ferenc 1820. november 3-án közölte Rudnayval. EPL Nr. 70/14.

23 A magyar egyházban ezt utóbb tényleges eredményként értékelték. Vö. *Pro Sacra Synodo Nationali Hungarica c. elaborátum* (14. jz.) EPL Nr. 70/43: „Ipsium illud Supremae erga Patres Synodi hujus Fiduciae argumentum, quod a Commissarii Regii interventu Controllo liberam ac immunem fore hanc Sacram Nationalem Synodum declaret Augustissimus.”

24 A résztvevők névsora és aláírása a zsinati határozatok végén szerepel: *Decreta Synodi Nationalis Hungaricae Posonii in Ecclesia SS. Salvatoris die 8^a Septembris et sequentibus 1822 celebratae*. MNL-OL A 39 6021/1824.

25 A zsinat ügymenetéről ld.: *Dr. Fabius: Nachrichten und Betrachtungen über die ungarische Nationalsynode vom Jahre 1822*. Seidel Kunst- und Buchhandlung, Schulzbach, 1924., ill. az álnéven készült vitáirat alapjául szolgáló zsinati naplót: *Diarium Synodi Nationalis Hungaricae Anno 1822 die 8 Septembris Posonii sub Celsissimo Principe et Primate Alexandro Rudnay de Eadem et Divek-Ujfalú inchoatae, et sequentibus continuatae sub provincialatu A. R. P. Ioannis Ev. M. Minetti*. Budapest Főváros Levéltára, XII. 3. Egyházi szervek (1683–1951), A pesti szerzita rendház és a Magyar Szervita Rendfőnökség iratai IV. tétel.

26 Ld. még: *Horváth Konstantin: A bibliafordítás kérdése utolsó nemzeti zsinatunkon*. Katolikus Szemle 43. (1929) 2. sz. 97–111., valamint *Szörényi László: Verseggy értekezése a Káldi-féle bibliafordításról*. In: *In memoriam Verseggy Ferenc*. II. Szerk. Szurmay Ernő. Verseggy Ferenc Megyei Könyvtár, Szolnok, 1983. 43–54.

egyetem teológiai tanárai – kérésre – kötelesek előadásukat a prímásnak vagy a rangidős érseknek bemutatni.²⁷ A szerzetesrendek reformjának ügyében a zsinat megerősítette azon királyi rendeletek érvényét, amelyek a rendeknek a római központtal való szabad érintkezését tiltották, és fenntartotta, hogy a szerzetesrendek felett a püspökök bírnak joghatósággal. A monasztikus rendeknek új, az életmódjuknak és feladataiknak inkább megfelelő szabályzatot írtak elő, és eltörölték a tanító rendek közös zsolozsmázásának kötelezettségét. A zsinat támogatta egyúttal, hogy az irgalmasrend magyar házai önálló magyar provinciává alakuljanak, és kérte a királyt, hogy engedélyezze a jezsuita rend visszatelepítését.²⁸

Jóllehet a fenti határozatok között is akadt több olyan, amely sértette az udvar és az uralkodó érdekeit, mint például a jezsuiták visszahívásának kívánalma, a három, I. Ferenc által napirendre tűzött kérdésben a zsinat messze nem Bécs elvárásai szerint döntött. Az Augustineum ügyében a zsinat nem szavazta meg a királytól kívánt pénzalap létesítését, hanem azt kérte az uralkodótól: ne kötelezze a püspököket arra, hogy papnövendékeiket Bécsbe küldjék tanulni, mert a nagyvárosi élet megszokása után ordináriusai nem tudják őket a vidéki lelkipásztorkodásban alkalmazni.²⁹ A zsinati atyák nem látták szükségét az alapítványi misék király által szorgalmazott összevonásának sem, mert álláspontjuk szerint a vallásalap kamataiból változatlanul fedezhetőek voltak a misestipendiumok. Végül, az egységes egyházi bíraskodás kialakításakor ugyancsak elvetették azt az eredeti tervet, amely a kormányrendeletek szolgálai átültetését és a vegyes házasságok katolikus szempontból elfogadhatatlan szabályozását tartalmazta. A végül elfogadott határozat már sokkal egyházasabb szellemben rendelkezett az egyházi bíraskodás egységes rendszeréről.

A zsinati határozatok jóváhagyása

Mint utóbb kiderült, a prímás kompromisszumos javaslata a zsinati határozatok utólagos bemutatására végül a zsinat eredményességének fő akadályává lett. Bár a Szentszék mind elvi-teológiai szempontból (ellentmond az isteni alapítású egyház belső autonómiájának, tehát annak, hogy hitelvi és egyházfegyelmi ügyekben külső befolyástól mentesen alkothasson törvényeket), mind történeti érvek alapján (nem volt rá korábban példa, még az ókorban sem, és a magyar királyoknak sincs erre speciális jogosultságuk) elfogadhatatlannak tartotta az uralkodói jóváhagyás

27 A kérdéstről bővebben: *Adriányi Gábor*: Az egzegéták vitája a pesti egyetemen 1806–1820. *Vigilia* 71. (2006) 1. sz. 7–11.

28 A jezsuiták visszatelepítéséről ld. még: *Fazekas Csaba*: A szerzetesrendek közéleti szerepének megítélése a reformkorban, különös tekintettel a jezsuitákra. In: *Fiatál egyháztörténetészek írásai*. Szerk. Fazekas Csaba. Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék, Miskolc, 1999. 76–113.

29 Az Augustineummal kapcsolatos vitákra és Rudnay szerepére ld. *Diarium Synodi Nationalis* (25. jz.) 10–11. Vö. még: *Tusor Péter*: A bécsi Augustineum és Magyarország. *Aetas* 22. (2007) 1. sz. 38.

igényét,³⁰ Rudnay kezdettől fogva ígéretet tett arra, hogy a zsinati atyák valamenynyien őszintén örködni fognak az állam jogai és érdekei felett, és a zsinat határozatait a király elé fogják terjeszteni, hogy tekintélyével ériék el azok érvényesülését.³¹ Később, a királyi biztosok küldése ellen érvelve hiába fogalmazott a primás igen óvatosan, amikor megígérte, hogy betekintésre felterjesztik (*conspectui subternetur*) a zsinat határozatait.³² Bécs ebben az eszközben látta a zsinat ellenőrzésének utolsó lehetőségét, így kifejezetten a zsinat érvényességéhez szükséges jóváhagyás jogára tartott igényt (*ratihabitio*).³³

Abból, hogy Rudnay a zsinat előtt a pápának szintén ígéretet tett arra, hogy a zsinat egyházas szellemben, a Szentszék jogainak tiszteletben tartásával fogja munkáját végezni, és az egyházi előírásoknak megfelelően a zsinati határozatokat jóváhagyásra Rómába fogják küldeni,³⁴ valamint abból, hogy a primás a zsinat végzéseit három jól elkülöníthető csoportra osztotta, arra következtethetünk, hogy az uralkodói jóváhagyás követelményét kezdettől fogva csupán a zsinat által meghozandó döntések meghatározott körére értette. Az 1822. november 30-án VII. Piusz pápának, illetve I. Ferenc királynak írott levelekből³⁵ világosan kiderül ugyanis, hogy álláspontja szerint a határozatoknak csak egyik része igényel kifejezett uralkodói intézkedést (*positiva iussa*), így azokat a pontokat, amelyek nem tartoznak ebbe a csoportba, az uralkodó nyugodtan jóváhagyhatja (*benignum annutum*). Ezek ugyanis részben olyanok, amelyekről a püspökök saját jogon hozhatk érvényes döntést, részben pedig olyanok, amelyek a Szentszék hatáskörébe tartoznak. Miként csak az első csoportba tartozó kérdéseknél³⁶ tartotta szükségesnek a király további intézkedését, úgy csak az utolsó kategória esetében (gyakorlatilag a szentszéki jogú szerzetesrendek ügyében) látta elengedhetetlennek a pápai jóváhagyást, jóllehet elismerte: „Krisztus igaz Egyházában mindenkor az volt az eljárás rendje, hogy ha valaha is bármi olyan kérdésben hoznak határozatot a földkerekségen, ami akár az isteni tantételeket, akár a hívek örök üdvösségét és erkölcsük tisztaságát és a lelki dolgok rendjét közelebről érinti, azt terjesszék az Egyház feje elé, aki egyszersmind az egység középpontja. Így alakult ki az a szokás, hogy a részleges zsinatok határozatait a római pápa elé terjesztik: ugyanis a

30 Sentimento sugli affari (2. jz.) 10v–11r.

31 Rudnay Sándor kijelölt esztergomi érsek I. Ferenchez. Gyulafehérvár, 1819. november 4. MNL-OL A 39 8328/1820.

32 Rudnay Sándor esztergomi érsek I. Ferenchez. Esztergom, 1820. augusztus 9. MNL-OL A 39 10019/1820.

33 I. Ferenc Rudnay Sándor esztergomi érseknek. Laibach, 1821. március 23. *Török J.*: i. m. (9. jz.) 232–233.

34 Rudnay Sándor esztergomi érsek levele VII. Piusz pápához. Püspöki, 1822. június 24. MNL-OL A 39 8407/1822.

35 MNL-OL A 39 6021/1824. Vö. még: *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 170.

36 Pl. Augustineum ügye; üres székek betöltése; néhány szerzetesrendekhez kapcsolódó kérdés, mint pl. az Irgalmas Rend számára magyar rendtartomány felállításának kérelme; az eltörölt rendekhez kapcsolódó misealapítványok ügye; a püspöki bíróságok magyar törvényeknek megfelelő egységes működésével kapcsolatos szabályozások; könyvcenzúra; ifjúság nevelésével kapcsolatos kérdések stb.

Katolikus Egyház úgy tartja, hogy bármely, a lelkek irányításával kapcsolatos ügy csak akkor válik igazán hatékonyá, ha annak a széknek ítélete erősíti meg, amelynek különösképpen feladata valamennyi egyház és az egység megőrzésének gondja.³⁷

Éppen a Szentszék jogainak ilyen határozott hangoztatása lett a zsinat jóváhagyásának egyik fő, bár nem kizárólagos akadálya. Rudnay nem tudta ugyanis elérni, hogy a király a kormányhatóságok megkérdezése nélkül, mielőbb hozzon döntést a zsinat ügyében, így az uralkodó a pápai jóváhagyást határozottan ellenző Martin Lorenz államtanácsos szakvéleményét elfogadva úgy döntött, hogy a magyar udvari kancellária a helytartótanács és az udvari tanulmányi bizottság bevonásával vizsgálja át a zsinati dekrétumokat. Miután Lorenz álláspontja szerint a dekrétumokat csak a királyi jóváhagyást követően lehetett volna esetleg Rómába küldeni, a határozatok pápának küldött példányát Bécs nem továbbította.

Miután Rudnay szintén hiába kérte, hogy a döntés véglegesítése előtt észrevételezésre küldjék meg neki is a kormányhatóságok által készített bírálatokat, a felterjesztett javaslatok nyomán I. Ferenc végül 1826 októberében utasította a kancelláriát, hogy fogalmazza meg a primás számára a zsinat eredeti formában történő jóváhagyását elutasító királyi döntést. A kancellária – különböző indokokra hivatkozva – csak 1830. április 3-án küldte el Rudnaynak a királyi döntést, mely a királyi jóváhagyást és az ünnepélyes kihirdetés lehetőségét a zsinati határozatoknak Bécs észrevételeit figyelembe vevő átdolgozásához kötötte. A primás további kísérletei a zsinati határozatok eredeti, vagy legalábbis általa javasolt formában történő kihirdetésére utóbb ugyancsak eredménytelennek bizonyultak. Végül Rudnay 1831. szeptember 13-i halálával a zsinati határozatok kihirdetésének ügye végleg zátonyra futott.³⁸

Összegzés

A röviden vázolt eseménysor arról tanúskodik, hogy Rudnay primás határozott stratégiát követett, amikor „a pápa és a király között” biztosítani igyekezett a magyar nemzeti zsinat sikerét. Mint egykori kancelláriai tanácsos, belülről ismerte a jozefinista egyházpolitika rendszerét, így tisztában volt azzal, hogy a zsinat megtartására, az egyház érdekeit szolgáló határozatok meghozatalára és a zsinat ered-

37 „Ea semper fuit in vera Christi Ecclesia norma agendorum, ut si quid uspiam in toto orbe terrarum actum esset, quod sive coelestis doctrinae capita, sive aeternam salutem fidelium morumque sanctioniam, ac rerum spiritualium oeconomiam propius concerneret, ad caput Ecclesiae, idemque centrum unitatis referretur. Hinc est, quod particularium synodorum statuta Romano Pontifici substerni consueverint: quippe res quaecunque ad regimen animarum adtinentes tum primum summum robur adtignisse existimat Catholica Ecclesia, ubi ejus sedis confirmatae sunt iudicio, ad quam omnium Ecclesiarum et servandae unitatis sollicitudo praecipua quadam ratione pertinet.” Rudnay Sándor esztergomi érsek kísérőlevele I. Ferenchez a VII. Piusz pápához küldött levél mellé. Esztergom, 1822. november 30. MNL-OL A 39 6021/1824.

38 *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.) 171–185.

ményeinek egyházjogi szempontból is megfelelő kihirdetésére csak abban az esetben lehet esélye, ha 1. elfogadja a jozefinista egyházpolitika eljárásjogi szabályait; 2. az egyház szempontjából kevésbé jelentős kérdésekben kész engedményeket tenni az udvarnak, és 3. az igazán fontos ügyek egyházi szempontú megoldásában épít a király vallásosságára és jóindulatára.

A jozefinista egyházpolitika szabályainak kívánt megfelelni (1), amikor a zsinat összehívásához királyi engedélyt kért, majd amikor a zsinat előtt, illetve után a pápának küldött leveleket nem közvetlenül a nunciatúra útján, hanem a szolgálati utat betartva, a kormányhatóságok közbejöttével kívánta eljuttatni a címzettnek. Kompromisszumkésznek mutatkozott továbbá (2), amikor Róma rosszállása ellenére megengedte, hogy a király javasoljon tárgyalási pontokat a zsinat napirendjére. Tette mindezt azért (3), mert abban bízott: ha sikerül biztosítani a zsinat belső szabadságát, az egyházas szellemben meghozott dekrétumok nem csupán a Szentszék előtt védik meg személyének hitelét, hanem – amennyiben nem sértik az uralkodó jogait és az állami jogszabályokat – a király tetszését és megerősítő jóváhagyását is elnyerik. Mivel tehát Rudnay stratégiájának központi eleme a zsinat szabadságának biztosítása volt, ebben a kérdésben a nyílt összetűzést is vállalta a kormányzattal, amikor a királyi biztosok küldése ellen lépett föl. Fellépésének sikere nyomán aztán megalapozottan remélhette, hogy a királyt utóbb a zsinati dekrétumok jóváhagyására is rá tudja majd bírni.

A Rudnay által követett réalpolitikai stratégia végül kudarcot vallott. A sikertelenség fő oka abban állt, hogy a prímás túlbecsülte a királyra gyakorolt személyes befolyását, és egyúttal alábecsülte a király tanácsadóinak szerepét. Miként már Ritsmann Pál rámutatott: a fent vázolt stratégia addig volt sikeres, amíg Martin Lorenz államtanácsos személyében Rudnay hathatós támogatóval rendelkezett a zsinat ügye mellett. A tanácsos azonban, amikor megértette a prímás stratégiájának lényegét, tudniillik hogy Rudnay nem a jozefinista egyházpolitikai elvek zsinaton történő ratifikálására törekszik, hanem az egyházi szellemben hozott határozatokat Rómával is jóvá kívánja hagyatni, és mindezt a tanácsosok kikapcsolásával, közvetlenül az uralkodóval akarja intézni, határozottan a magyar prímás és a zsinat ügye ellen fordult, és befolyásával megakadályozta Rudnay tervének megvalósulását.³⁹

Mivel a bécsi kormányzat ellenállása miatt a határozatok végül nem jutottak el Rómába, nem tudhatjuk, hogy a Szentszék vonatkozásában mennyire volt sikeres Rudnay stratégiája. Kétségtelen ugyan, hogy a zsinat munkájáról érkező nunciusi jelentések, valamint Gioacchino Pedrelli pozitív beszámolója végül sikeresen eloszlatták a legsúlyosabb római aggodalmakat, és a híradások ismeretében a Szentszék immár lehetségesnek látta, hogy a dekrétumok pápai felülvizsgálatával és jóváhagyásával maradéktalanul szabályossá és elfogadhatóvá tehető a magyar egyházi gyűlés eredménye, a Bécsben elakadt határozatok vitatható pontjainak át-dolgozására vonatkozó római álláspontot már nem ismerjük.⁴⁰

39 *Ritsmann P.*: i. m. (1. jz.)

40 *Fejérdy A.*: i. m. (1. jz.)

Végső kudarca ellenére Rudnay stratégiája, illetve tágabban a magyar nemzeti zsinat alapvetően egyházas szelleme arról tanúskodik, hogy a 19. század első évtizedeiben a bécsi udvar erős jozefinista kontrollja ellenére a Szentszéknek sikerült olyan főpapokat kineveznie Magyarországon, akik Bécs iránti lojalitásukat nem csupán összeegyeztetni igyekeztek a Róma-hűséggel, hanem akár az udvar elvárásaival szemben is egyházas szellemben tevékenykedtek.

ANDRÁS FEJÉRDY

BETWEEN ROME AND VIENNA

THE STRATEGY OF ARCHBISHOP

SÁNDOR RUDNAY OF ESZTERGOM IN ORDER TO SECURE THE SUCCESS OF THE HUNGARIAN NATIONAL SYNOD IN 1822

The study presents the strategies which were applied by the leaders of the Hungarian church, and especially primate Sándor Rudnay, in order to secure the success and liberty of the Hungarian national synod (1822) against the Josephinist administration of Vienna. In analysing the major conflicts between the views of the ecclesiastical and governmental authorities, it points out that Rudnay showed himself ready to compromise in matters that seemed less important for the church, subordinating such issues to his overall aim of securing the acceptance of decisions which served the interests of the church and obtaining the canonically regular proclamations of the synod's results. In the solution of cases of special importance in favour of the church, Rudnay also relied on the piety and benevolence of king Francis I.

The study comes to the conclusion that this political strategy proved successful only as long as Rudnay had an effective ally, committed to the case of the synod, in the person of state-councillor Martin Lorenz. As soon as the councillor had grasped the core of the primate's strategy, however – namely that Rudnay's aim was not the synodal ratification of the Josephinist ideas of ecclesiastical policy, but to obtain the approval of Rome to decrees accepted in the spirit of the church, and tried to accomplish this aim by turning directly to the ruler above the heads of the councillors –, the strategy failed immediately, for Lorenz turned decisively against the Hungarian primate and the synod, and put his influence to work to thwart Rudnay's plans.